

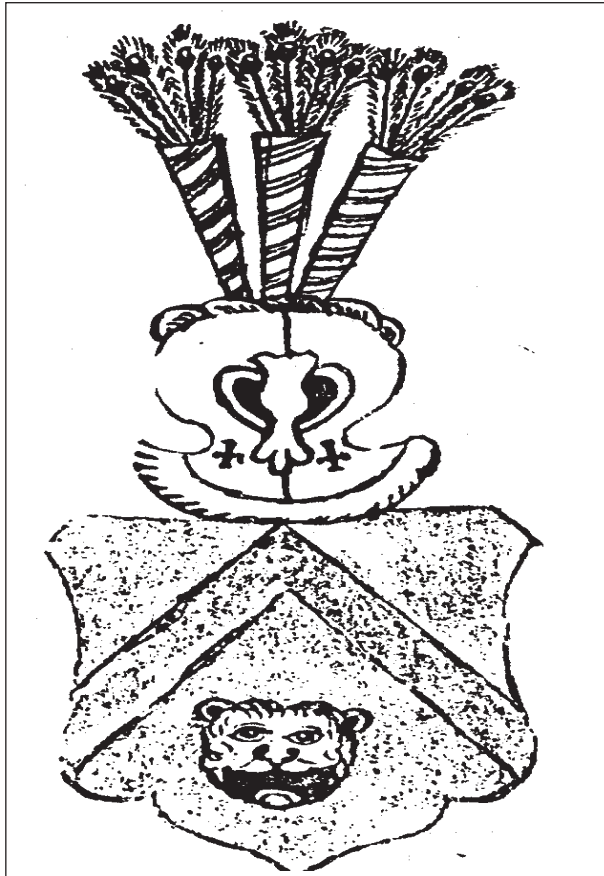
Kap. 4: Smør/Benkestok/Kruckow

(Etter Sollied, Stene, Brandt, Bakkevig, Kleppe, Leistad, Velde, Kvitrud, Oldervik, Løberg, Angell, Vigerust og Stølen m.fl)

Smør-ætta tilhørte høgadelen i Norge, og hadde etterkommere bl.a. i Orm-ætta, Galte, og Benkestok. Medlemmene av ætta eide mye jordegods, særlig på Vestlandet. Det var riddere, riksråder og flere fremstående menn i disse slektene.

Jon Smør og hans to (eller tre) barn

Historikeren P. A. Munch ¹⁾ sier at lendermannen Jon Ragnvaldson var Smør-slektas første kjente mann. Andre har seinere stilt spørsmålstegn ved denne påstanden, se nedenfor. ²⁾ Jon (men ikke Ragnvaldson?) var ridder og riksråd og en av stormennene i landet. ³⁾ Munch hevdet at han var lendermann. Han var gjaldkjer i Ber-

Tegning av Jon Svaleson Smørs våpen

Kort om innholdet i kapittel 4

Smør-ætta var ei av de sentrale ættene i norsk politikk og samfunnsliv i middelalderen. Opprinnelsen er imidlertid dunkel. I dette kapittel sammenfattes innledningsvis det lille vi vet. Kapitlet gir også informasjon som bidrar til å korrigere enkelte misforståelser som har preget tidligere forestillinger om ætta.

Ettersom Smør-ætta har mange etterkommere i andre kjente vestlands-ætter, er det naturlig å bruke en del plass på etterkommere/siddegreiner i slekter som Orm, Dall, Trane, Orning, Galtung og ikke minst Benkestok. Henning Sollieds klassiske artikkel fra 1931 står sentralt i oppsummeringen i dette kapitlet. Det samme gjør det Benkestok-seminaret som ble holdt på Meløya i Nordland i august 1999.

Kapitlet slutter med en sammenfatning av en del av de uløste Benkestok-problemer som fortsatt vil kreve stor forskningsinnsats.

gen som den gang var Norges største by. ⁴⁾ I 1295 møtte Jon på Hindsgavl kongsgård i Danmark og medundertegnet våpentilstanden mellom Norge og Danmark. Året etter stadfestet han sammen med kong Erik et forlik mellom erkebiskopen i Nidaros og hans domkapitel. I 1297 var han med ved flere store saker i Trøndelag, og i 1305 vitnet han om dronning Eufemias medgift. Han eide jord bl.a. i ytre Sunnfjord. Dette godset ble i 1300 pantsatt i 5 år til Munkeliv kloster, men godset ble aldri innløst.

Jon var trolig født ca. 1240. Han døde seinest i 1328 (Bakkevig) og hadde to sønner, Ragnvald og Hallvard, trolig også en tredje, Torgaut. Hallvard har vært en omdiskutert person, bl.a. har Geirr I. Leistad engasjert seg sterkt ⁵⁾ for å oppklare gamle misforståelser og sammenblandinger med to andre Hallvarder, nemlig Hallvard Jonson på Haga og Hallvard Jensson Næpa. Leistad påviste at dette er forskjellige personer, og at ingen av dem er identisk med Hallvard Smør. Leistad konkluderte med «at verken Jon Hallvardsons far eller farfar kan identifiseres i kjente kilder, og at opphavet til ætta Smør foreløpig er ukjent».

Hallvard var i 1368 fehirde (kongelig skattmester) i Oslo og ridder. Han hadde samtidig endel av Oslo syssel, nemlig Røken og Hurum, som Gaute Eriksen (Galte) hadde hatt året før. Hallvard gav gods i «Refvolom» på Rome-

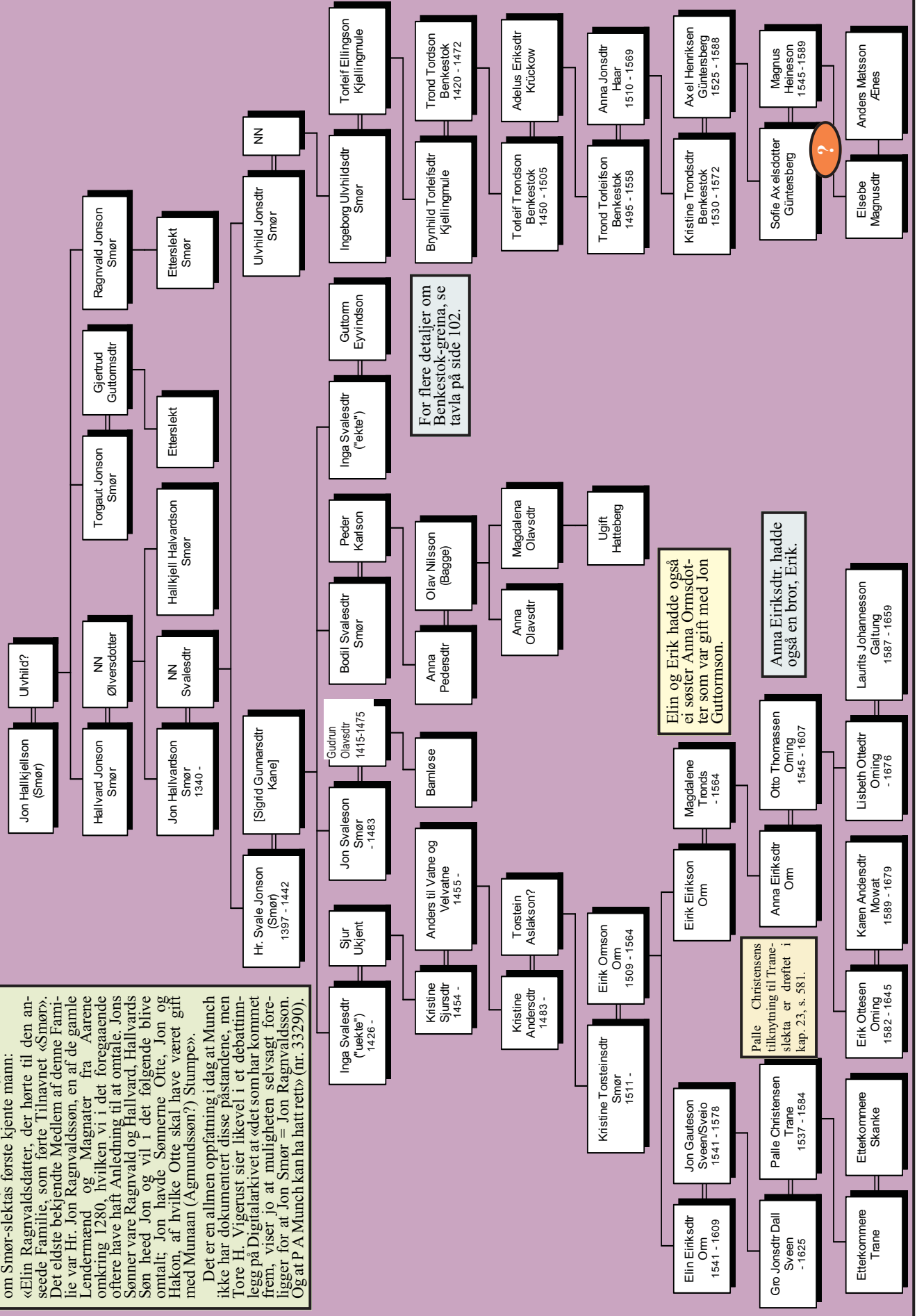
1. I «Det norske Folks Historie» (Unionsperioden b. II). Munch hevder også at Jon kanskje var sønn av Ragnvald Urka som fulgte kong Håkon Håkonson på reisen til Skottland i 1263.
2. Bl.a. Storm i Historisk Tidsskrift 2.R IV, s. 182 fra 1882. Han mente at Jon Ragnvaldson ikke kunne tilhøre Smør-ætta «da hans Vaaben er aldeles forskjelligt fra denne Slægts Vaaben». Steinnes (1972) var ikke uten videre enig i dette: «Dette provar ikkje noko. Det var ikkje uvanleg at medlemmer av same ætt hadde ulike våpen i segli sine».
3. Erik Bakkevig: «Sunnhordlandsslekter», bd. II 1941.
4. Gjaldkjer var kongens høyeste embedsmann i byen. Han holdt orden der, arrangerte rettergangen og krevde inn kongens inntekter. (Bakkevig).
5. Geirr I. Leistad: «De tre Hallvard'ene», i NST XXXIV, 1993.

Jon Smør - noen etterkommere

P. A. Munch hevdet i «Det norske Folks Historie», Anden Hovedafdeling, Unionsperioden, 1. Deel (Christiania 1862), s. 908 dette om Smør-slekta's første kjente mann:

«Elin Ragnvaldsdatter, der hørte til den anseede Familie, som førte Tilnavnet «Smør». Det eldste bekjendte Medlem af denne Familie var Hr. Jon Ragnvaldsson, en af de gamle Lendermænd og Magnater fra Aarene omkring 1280, hvilken vi i det foregaaende oftere have haft Anledning til at omtale. Jons Sønnere vare Ragnvald og Hallvard, Hallvards Søn heed Jon og vil i det følgende blive omtalt; Jon havde Sønnerne Otte, Jon og Hakon, af hvilke Otte skal have været gift med Munaan (Agmundsson?) Stumpe».

Det er en almen oppfatning i dag at Munch ikke har dokumentert disse påstandene, men Tore H. Vigerust sier likevel i et debattinnlegg på Digitalarkivet at «det som har kommet frem, viser jo at muligheten selv sagt foreligger for at Jon Smør = Jon Ragnvaldsson. Og at P. A. Munch kan ha hatt rett» (nr. 33290).

rike for sin sjel (sjelemesse) til Vår Frue kirke i Oslo, noe som ble stadfestet av kong Haakon Håkonson i 1372. Han levde visstnok fremdeles i 1391, i flg. Bakkevig.

Når det gjelder Hallwards to brødre, Ragnvald og Torgaut, skriver Bakkevig bl.a. at man ikke vet stort om Ragnvald Jonson, bortsett fra at han skal ha hatt barna:

- Otte Ragnvaldson, riksråd i 1340 som levde så seint som i 1381,
- Jon Ragnvaldson, død barnløs i Svartedauden
- Haakon Ragnvaldson, som eide Ceciliegården på Stranden i Bergen. Håkon var gift med Margrethe Vilhjalmsdotter i Skaptegården samme sted. De hadde datteren Cecilia Haakonsdatter, nevnt 1386 og gift med Svale Otteson Rømer.
- Elin Ragnvaldsdotter, gift med Munan Stumpe. De hadde barna: (1) Haakon Stumpe, nevnt 1370, gift med Elin Bergsveinsdotter, (2) Ragnvald Stumpe, nevnt 1370 og (3) Ragnhild Stumpe.

Den tredje av brødrene, Torgaut Jonson, synes å ha hørt hjemme i Borgesyssel, sier P. A. Munch. Han hadde jordegods på Romerike, i Oslo syssel og i Vestfold. I 1353 var han i dronning Blanchas tjeneste, han var riksråd 1369 og i årene 1371-1373 var han hirdstjøre (en slags kongelig statholder over et større distrikt) på Island. Han levde ennå i 1380. Torgaut var i følge Bakkevig gift med en Gjertrud, og de hadde barna:¹⁾

- Klas Torgautson, riksråd i 1398 og stadfestet sambandet med Preussen. Han og faren brukte Smørvåpnet,
- Ulvhild Torgautsdatter, gift med Benedikt Nicolasson,
- Eiliv Torgautson, riksråd nevnt i 1392-1402, deltok i fredsslutningen med Lübeck 1399.

Hallvard hadde som nevnt sønnen Jon Hallvardson (tavla på forrige side). Han var i 1375 kongens ombudsmann i Bergen. Ellers vet vi lite også om Jon, men vi kjenner to barn, *Svale* og *Ulvhild*. Datteren Ulvhild hadde en datter Ingeborg som igjen hadde datteren Bergiuth (eller kanskje riktigere Brynhild), som var gift med Trond Benkestok, og hun var mor til Torleif Benkestok, Trond Benkestoks far, som vi skal se.²⁾

Jon Hallvardsons sønn, hr. Svale Jonson Smør,³⁾ var den første som synes å ha brukt slektsnavnet Smør. Han var en av de mektigste menn i landet i begynnelsen av 1400-tallet, og er nevnt fra 1397 til 1442, altså bl.a. i regjeringstida til Erik av Pommeren fra 1397 og Kristoffer av Bayern fra 1442. (Litt rikshistorie fra denne perioden følger på s. 110, og mer rikshistorie fra midten av 1400-tallet finnes også i (bl.a.) kap. 5). Jon Smør bodde i Bergen og var lensherre på Bergenhus 1404. I 1425 og 1426 var han som riksråd med og avgjorde flere store saker mellom Norge og Skotland. Han var ridder i 1442 og var med i Oslo og kronet Kristoffer av Bayern til norsk konge.⁴⁾

Svale var gift med Sigrid Gunnarsdatter Kane, og i 1412 fikk han Hatteberg, hovedgården i det seinere opprettede Rosendal Baroni av konas morbror, Gaute Eirikson (Galtung). Samme år fikk han stadfestelse på denne gaven av hustru Elin Ivarsdatter av Hatteberg, som var bedre odelsberettiget til gården. Sigrids far, Gunnar Kane, var gift med Gyrid, Eirik Galtungs datter.⁵⁾ Svale og Sigrid hadde barna:

- Jon Svaleson Smør født ca. 1420 og som druknet i 1483 ved Jarlsø ved Tønsberg.⁶⁾ Han var norsk «riksforstander» i perioden 1481-83 etter Kristian den Is død og før kroningen av Hans (sønn til Kristian I og Dorotea, enka etter Kristoffer av Bayern),
- Bothilda Svalesdatter (som var mor⁷⁾ til riksråden Olav Bagges hustru)
- Inga Svalesdatter g.m. Guttorm Eyvindson.
- Dessuten hadde Svale ei datter utenfor ekteskap, Inga Svalesdatter. Det er særlig hun som har etterlekt i Sunnhordland, men hun eide også 4 av Smørgodsets gårder på Østlandet. Hun var gift med en mann ved navn Sjur og hadde med ham døtrene Ingrid og Kristine Sjursdøtre.⁸⁾

Jon ble en sentral skikkelse i norsk historie. Bakkevig skriver bl.a. dette om noe av det som er kjent om Jon Svalesons rikspolitiske arbeide:

«Jon Svalesen Smør var ennå mer med i landets styre enn faren. Han var ridder fra 1449 og riksråd fra 1458. I 1471-1483 var han høvedsmann i kongsgården og fehirde i Bergen. Da kong Kristian I. døde, mente eldste sønnen Hans at han hadde arverett til den norske trone, men det norske riksråd holdt på at Norge var et

1. For flere detaljer, se: Geirr I. Leistad: «Nesøya og nesøygodsets eiere i middelalderen og tidlig nytid», i Asker og Bærum historielag. Skrifter 37, 1997.

2. Trond Torleifson Benkestok var altså den av Benkestokene som bosatte seg på Meløya på Nord-Helgeland på begynnelsen av 1500-tallet.

3. Jfr. DAAa. 1917.

4. Om bakgrunnen for dette, se rammen på s. 110.

5. Se kap. 6: Galt-ætta, tavle s. 182.

6. Samtidig druknet en annen kjent adelsmann, hr. Einar Flugla.

7. Bakkevig skriver «mormor», men det må vel være feil.

8. Alle besteforeldre, med unntak av Litlås, synes å være koplet til Smør/Benkestok/Haar-greina, men ikke til den «ekte» Inga som også har mange etterkommere i Hordaland.